

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті представлено результати теоретико-методологічного аналізу проблеми громадянської компетентності, визначено соціально-психологічну сутність даної категорії. Викладено авторське бачення моделі громадянської компетентності, охарактеризовано основні компетенції: суспільно-пізнавальну, нормативно-регулятивну, поведінково-діяльнісну.

Ключові слова: компетентність, соціально-психологічна компетентність, громадянська активність, громадянськість, громадянська позиція, громадянська компетентність, компетенції.

Постановка проблеми. Сучасному суспільству потрібні фахівці з активною громадською позицією, що проявляють позитивне ставлення до таких понять, як моральна й правова поведінка, любов до Батьківщини, захист інтересів держави й особистості. Для професійного і суспільного успіху недостатньо мати знання про свої громадянські права й свободи, потрібна ще і здатність їх захистити, важливо мати навички участі в соціальних, екологічних, гуманітарно-громадянських ініціативах і проєктах.

Без розвиненого почуття відповідальності за долю країни - демократичних змін не відбудеться. Тому велике значення на сучасному етапі розвитку суспільства надається формуванню громадянської компетентності, відповідальному ставленню до родини, до інших людей, до свого народу. У процесі формування громадянської компетентності значна увага наділяється розвитку моральних якостей, патріотизму, інтернаціоналізму, готовності до захисту Батьківщини, прояву активної життєвої позиції. Отже, перед вищим навчальним закладом стоїть завдання виховати, перш за все, особистість, а не лише фахівця вузької спеціальності.

Громадянськість – багатоаспектне поняття, воно є фундаментальною духовно-моральною характеристикою особистості, інтегрована якість якої наповнюється світоглядною ознакою, що має культурологічні витоки.

Поняття громадянськості містить у собі розуміння своїх прав і волевиявлень, уміння використовувати їх на практиці, поважаючи

права та свободи інших громадян; особисту відповідальність, усвідомлення необхідних юридичних і моральних обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття громадянської компетентності є мало розробленою категорією як філософської, педагогічної, юридичної, так і психологічної науки. У нашій державі створено достатнє нормативно-правове підґрунтя для забезпечення процесу розвитку громадянської активності підростаючого покоління, водночас динамічність сучасного життєвого простору створює несприятливі психологічні умови для функціонування й розвитку громадян, зокрема, молоді та юнацтва. Зниження психологічної безпеки інформаційного середовища, низький рівень толерантності суб'єктів життєдіяльності до негативних впливів оточення уповільнюють розвиток громадянської активності молоді, яка виступає основою громадянської компетентності.

Різноманітні аспекти проблеми компетентності особистості знайшли відображення в роботах багатьох авторів, які досліджували: структуру та основні характеристики компетентності (С.П. Архипова, С.З. Гончаров, І.А. Зимня), професійно-психологічну компетентність (Н.В. Демидова, Н.В. Кузьміна, О.Е. Лебедєв, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна), роль компетентності в управлінні соціально-організаційними системами (Дж. Аллен, Дж. Равен, Дж. Хант). Поряд із цим, вивчення громадянської компетентності не виступало раніше в соціальній психології предметом спеціального дослідження.

Метою статті є теоретичне осмислення визначення соціально-психологічної сутності й структурно-функціональних компонентів громадянської компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Громадянська компетентність є значимою соціально-психологічною характеристикою особистості сучасної людини. Однак, її формування й розвиток мають свої труднощі через відсутність чіткого розуміння сутності, структури і форм прояву даного феномену. Тому науково-теоретичне та емпіричне дослідження громадянської компетентності є актуальною проблемою сьогодення. Ґрунтовне з'ясування даної категорії суспільного життя дозволить здійснювати процес її формування цілеспрямованим та керованим.

Поняття громадянської компетентності є мало розробленою категорією. У суспільно-філософських, соціально-психологічних визначеннях акумульовано багато смислів, які набувають загальнопсихологічних значень: особливість та активність індивіда; саморозвиток, самовдосконалення та саморегуляція особистості.

Одразу зауважимо, йдеться не про діяльність, а більш широке поняття «активність».

Громадянська активність – досить складне і багатопланове поняття, навіть якщо розглядати його тільки у психологічному контексті. Звичайно, виділити в понятті лише окремих фрагмент означає втратити його сутнісне значення та цілісність. Тому для порівняння і встановлення сутності поняття наведемо визначення громадянської активності різними авторами.

Громадянська активність, зокрема, визначається як: віднесення суспільної активності до діяльнісних проявів особистості – споглядання, творчості і спілкування, як видів діяльності, у соціальному, громадському спрямуванні (А.В. Брушлінський [2]); досвід соціально-значимих справ, спрямованих на захист прав громадян, як і здійснення правопорядку (Л.І. Шангіна [7]); внутрішнє прагнення до діяльності, спрямоване на суспільну мету (Н.Н. Беденко [1]).

Не менш строкатими є погляди вчених на структурні складові громадянської активності. Серед них виділяються: особистісні та характерологічні, зокрема, готовність допомагати іншим при виконанні громадських завдань (В.В. Радул [5]). Л.М. Семенюк [6] вважає, що до компонентної характеристики громадянської активності слід відносити когнітивно-перцептивні й діяльнісні складові (когнітивні, мотиваційні, поведінкові, рефлексивні, результативні) та процесуально-динамічні (поліструктурність, розвиток як в онтогенезі, так і в історичному розрізі, саморух, внутрішній динамізм).

Громадянська активність особистості передбачає свідому, цілеспрямовану діяльність людини, орієнтовану як на перетворення об'єктивних суспільних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції). Соціальна активність особистості презентує ступінь реалізації і розвитку соціальних потенцій та можливостей людини – її здібностей, знань, навичок та умінь, життєвих цілей і завдань [3].

При характеристиці громадянського суспільства поряд з поняттями «громадська активність», «громадянська компетентність» використовується поняття «громадянська позиція» та інші форми залучення громадян до суспільної взаємодії.

Громадянська позиція – це активна зацікавленість та готовність особистості включатися у справи, що спрямовані на розвиток суспільства, на сприйняття людиною найбільш вразливих й ціннісних проблем сучасності, дійовий і чітко визначений у різних сферах життєдіяльності правовий зв'язок активно діючої особистості в суспільстві.

Аналізуючи актуальні соціальні проблеми сучасної молоді, В.М. Половець [4] у формуванні національної свідомості та гро-

мадянської компетентності (соціальної позиції) окреслює ряд найважливіших сфер життєдіяльності. Серед них: *патріотичне* виховання, як формування громадянина і патріота, який розуміє свій громадянський обов'язок і готовий стати на захист Вітчизни; *правове* виховання, пов'язане з проявами правової культури; *моральне* виховання, що виражається в переконаннях і поведінці у відповідності з суспільними нормами; *екологічне* виховання, що передбачає наявність екологічної культури, усвідомлення людини частиною природи.

До складу формування національної свідомості, як основи громадянської компетентності, вводяться окрім вище згаданих автором складових, ще й фізичне та трудове виховання, проте у контексті громадянської компетентності важливим було б, з нашого погляду, трудове виховання узагальнити і розглядати його у складі *економічного* виховання, яке відтворює залучення сучасної людини і громадянина до активної трудової діяльності, дозволяє орієнтуватися в реаліях економічного життя особистості.

Теоретичним конструктом, який може презентувати складну й багатобічну громадянську компетентність особистості, виступає категорія соціально-психологічної компетентності. У наукових працях до поняття соціально-психологічної компетентності іноді включають педагогічні аспекти, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень умінь та досвід практичного використання знань.

Якщо йдеться про більш широку компетентність, ніж у педагога – громадянську (яка, до речі, і для педагога має бути притаманною), то категорія знань, як складова громадянської компетентності, має розглядатися більш об'ємно і не зводиться тільки до сфери взаємодії і спілкування, в яких здійснюється навчально-виховний процес. Тому складову «знання» у громадянській компетентності ми переводимо у площину «ерудованості», маючи на увазі не тільки психологічне знання, а й знання з інших сфер життєдіяльності, включеної в сучасні умови суспільної практики людини як громадянина і особистості. Проте це не знімає значимості психологічного знання (рефлексії, соціальної перцепції, здорового глузду) в громадянській компетентності. Навпаки, психологічне знання тільки посилює загальну ерудованість, вимагає від нього конгруентності – проникнення в усі інші знання з других сфер життя: економічного, екологічного, правового, морально-етичного і т.д. До нього ставляться не тільки ті вимоги, що й до психологічного знання в професійно-педагогічній компетентності, а ще й спеціальні – дефініційні (знання про те, що психологічно здійснюється в економіці чи юриспруденції, наприклад, а й знання процесійні (про те, як це здійснюється), та ще знання результуючі (про те,

який результат буде здійснений на психіку людини від впливу тих же економічних, екологічних чи правових чинників). Зрозуміло, що ерудованість громадянські компетентної людини повинна містити і наявність знання з усіх інших (хоча б основних) сфер життєдіяльності, суспільної практики. Ерудованість в громадянській компетентності, як і знання в психолого-педагогічній, повинно носити рефлексивний характер. Але для цього треба, щоб психологічне знання, ерудиція були включені в систему особистісно значущих цінностей.

Спираючись на викладене, нами здійснено спробу визначення власне громадянської компетентності. *Громадянська компетентність* – це особистісна властивість, яка відтворює рівень кваліфікованості (здатності, підготовленості), ерудованості та конгруентної вправності особистості у здійсненні громадського і суспільного життя, навіть у непрофесійних сферах, згідно правових і моральних норм сучасного людині громадянського суспільства.

Даним визначенням ми не уникаємо властивостей чи якостей особистості (адже це – відносно сталі характеристики), але підкреслюємо рівень її зрілості, кваліфікованості, ерудованості та вправності (наявності умінь і навичок) здійснювати конгруентно (різнопланово, але відповідно і симультанно, проникнено-співпадаюче у різних сферах) громадську і суспільну активність. Громадянська компетентність має сягати різних основних сфер життєдіяльності людини в суспільстві – моральних, етичних, правових, економічних, психологічних, екологічних та інших проблем суспільної практики. До цих та інших сфер життєдіяльності людина може проявляти різну включеність – від зацікавленого ставлення до байдужого чи індиферентного. Нами виділено такі структурно-функціональні компоненти, які ми назвали компетенціями: суспільно-пізнавальну, нормативно-регулятивну, поведінково-діяльнісну. Функціональним компонентом суспільно-пізнавальної компетенції виступає соціальне сприйняття суб'єктів громадянської взаємодії, яке психологічно проявляється в процесах соціальної перцепції, рефлексії та здорового глузду. Залучення категорії здорового глузду обумовлюється орієнтованістю громадянської компетентності на широкий загал буденної свідомості, що надходить від життєвої практики, індивідуального досвіду, емпіричних витоків повсякдення у тому числі й майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Соціально-психологічним компонентом нормативно-регулятивної компетенції громадянської компетентності визначено управління (узгодженість) суспільно спрямованої громадянської взаємодії. Функціональними проявами такої взаємодії є мораль, як один із основних способів регулювання громадянської

поведінки та діяльності людини у суспільстві за допомогою формально не санкціонованих державною норм і правил, а також юридичне право, яке визначає правову культуру й правову свідомість особистості.

Функціональне наповнення поведінково-діяльнісної компетенції громадянської компетентності забезпечує диспозиційність особистісної активності. Даний компонент проектується у площину ціннісно-смислових орієнтацій (диспозицій) за поведінковими проявами у життєво важливих сферах суспільного життя: моральній, правовій, економічній та екологічній.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, поняття «компетентність» увійшло досить впевнено, але є недостатньо опрацьованим психологічно у контексті громадянського виховання студентської молоді. Психологічна компетентність є складовою будь-яких інших її проявів і форм та забезпечує конструктивне вирішення задач життєвого самоздійснення, професійної діяльності.

Виявлено, що громадянська компетентність є найменш вивченою психологічно. За нашим визначенням, громадянська компетентність – це особистісна властивість, яка відтворює рівень кваліфікованості (здатності, підготовленості), ерудованості та конгруентної вправності особистості у здійсненні громадського і суспільного життя, навіть у непрофесійних сферах, згідно правових і моральних норм сучасного людині громадянського суспільства.

Запропоновано концептуальну модель громадянської компетентності майбутніх фахівців соціономічного профілю, що включає в себе основні компетенції: суспільно-пізнавальну, нормативно-регулятивну, поведінково-діяльнису. Соціально-психологічним компонентом суспільно-пізнавальної компетенції є категорія соціального сприйняття, функціональними проявами – соціально-психологічне пізнання особистості, зокрема соціальна перцепція, рефлексія, здоровий глузд. У якості соціально-психологічного компоненту нормативно-регулятивної компетенції виступає узгодженість суспільної взаємодії, що проявляється через рівень сформованості суспільної моралі та права. Поведінково-діяльнису компетенція обумовлена особистісною активністю людини. Ця компетенція функціонально реалізується у поведінкових диспозиціях й ціннісно-смислових орієнтаціях молоді у сферах моралі, права, економіки й екології.

Список використаних джерел

1. Беденко Н. Н. Социальная компетентность личности в современной урбанистической культуре : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Надежда Николаевна Беденко ; Твер. гос. ун-т. – Тверь, 2004. – 144 с.
2. Буркова Л. В. Визначення класу соціономічних професій / Л. В. Буркова

- // Практична психологія та соціальна робота. – №7. – 2010. – С. 68-73.
3. Марченко Т. С. Акмеологический подход к развитию профессиональной компетентности педагога в вузе средствами информационных и коммуникационных технологий / Т. С. Марченко. – Санкт-Петербург, 2010. – № 128. – С. 55–62.
  4. Половец В. М. Соціальні проблеми молоді / В. М. Половец // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки / Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2009. – Вип. 74, т. 2. – С. 94–98.
  5. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя / В. В. Радул. – Київ : Вища шк., 1997. – 269 с.
  6. Семенюк Л. М. Психология гражданской активности (особенности и условия развития) / Л. М. Семенюк. – Москва : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2006. – 196 с.
  7. Шангіна Л. І. Громадянська активність середнього класу. Оцінка важливості громадянської активності / Л. І. Шангіна // Національна безпека і оборона; Центр Розумкова. – 2008. – № 7. – С. 30–45.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bedenko N. N. Social kompetentnosti of the individual in modern urban culture : dis. kand. philosophy. Sciences : 09.00.11 / Bedenko Nadezhda Nikolaevna ; Tver. state University – Tver, 2004. – 144 p.
2. Burkova L. V. a class Definition socosani professions / L. V. Burkova // Practical psychology and social work. – No. 7. – 2010. – P. 68-73.
3. Marchenko T. S. Acmeological approach to the development of professional competence of a teacher in the University by means of information and communication technologies / T. S. Marchenko. – Saint-Petersburg, 2010. – No. 128. – P. 55-62.
4. Polovtsian V. M. Social problems of young people / V. M. // Bulletin of the Chernihiv state pedagogical University. Series: Psychological Sciences / Chernihiv. state med. UN-t im. T. G. Shevchenko ; chapters. edited by M. A. socks. – Chernigov, 2009. – Vol. 74, vol. 2. – P. 94-98.
5. Radol V. Social maturity of the young teacher / VV Radul. – Kiev : Vyscha wk., 1997. – 269 p.
6. Semenyuk L. M. Psychology of civic engagement (characteristics and development conditions) / L. M. Semeniuk. – Moscow : MPSI ; Voronezh : MODEK, 2006. – 196 p.
7. Shangina L. I. Civic engagement of the middle class. Assessment of the importance of civic engagement / L. I. Shangina national security and defence; Centre for Rozumkova. – 2008. – No. 7. – P. 30-45.

Борець Ю.В. Соціально-психологічна сутність і структурно-функціональні компоненти громадянської компетентності

В статті представлені результати теоретико-методологічного аналізу проблеми громадянської компетентності, визначено соціально-психологічну сутність даної категорії. Изложено авторське бачення моделі громадянської компетентності, її структурно-функціональних компонентів, охарактеризовані основні компетенції: суспільно-пізнавальну, нормативно-регуляторну, поведінково-діяльну.

Ключові слова: компетентність, соціально-психологічна компетентність, громадянська активність, громадянськість, громадянська позиція, громадянська компетентність, компетенції.

Borets Y.V. Socio-psychological essence and the structurally functional components of civic competence.

The article presents the results of theoretical and methodological analysis of the problem of civic competence, defined socio-psychological essence of this category. Set forth the author's vision of the model of civic competence, the main competence: social-cognitive, regulatory, and behavioral-activity.

It is revealed that civic competence is the least studied psychologically. According to our definitions of civil competence is personal property, which recreates the level of expertise (skills, proficiency), erudition and congruent to the skill of the individual in the implementation of public and social life, even in non-professional spheres, legal and moral standards of modern people in civil society.

Proposed a conceptual model of civic competence of future specialists so-zonenko profile that includes core competencies: social-cognitive, regulatory, and behavioral-activity. Socio-psychological component of social-cognitive competence is a category of social perception, and functional manifestations of the social – psychological knowledge of the personality, in particular, social perception, reflection, common sense. As a socio-psychological component regulatory competence is the consistency of social interaction, as manifested through the level of formation of public morality and law. Behavioral and activity competence due to the personal activity of man. This competence is implemented in functional behavioral dispositions and value-semantic orientations of youth in the spheres of morality, law, economics and ecology.

Key words: competence, psychosocial competence, civic engagement, civility, citizenship, civic competence, competence.